

УДК 911.3

Савчук І.Г.

Інститут географії НАН України

Осередки соціально-економічного розвитку експортного спрямування у сільських регіонах Вінницької області

Аналіз показав, що можна виділити так осередки соціально-економічного розвитку експортного спрямування у сільських регіонах Вінницької області: I тип – центральні садиби компаній-експортерів/виробничі філії національних компаній у сфері АПК; II тип – заводи-інтегратори з перероблення місцевої аграрної сировини; III тип – промислові підприємства обробної і добувної промисловості. У Вінницькій області функціонують 16 осередків першого типу; 12 другого і 6 третього типу (2012). Вони мають суттєві відміни у просторовому поширенні та формах впливу на прилеглу територію. За умов експортоорієнтованої економіки саме вони є основними осередками соціально-економічного розвитку у сільських регіонах держави. Вінницька область є однією з провідних в Україні за рівнем розвитку сільського господарства, тому вивчення відповідних осередків в її межах дозволяє розкрити типові риси їх функціонування у сучасних економічних умовах. У 2012 р. у 17 сільських населених пунктах функціонували компанії-експортери товарів, що прямо вказує на виразну поляризацію у розміщенні виробничих потужностей на території цієї області. Авторська карта показує особливості їх розміщення та міжнародну спеціалізацію та дозволяє розкрити їх зв'язок зі спеціалізацією господарства прилеглих сільських регіонів. Аналіз розміщення центральних садіб компаній-експортерів/виробничих філій національних компаній у сфері АПК показав, що вони також переважно знаходяться у районах з найбільш вигідними природними умовами для виробництва продукції на експорт.

Ключові слова: осередки соціально-економічного розвитку експортного спрямування у сільських регіонах, Вінницька область, міжнародна спеціалізація, експортоорієнтована економіка.

Савчук И.Г. Первичные центры социально-экономического развития экспортного направления в сельских регионах Винницкой области. Анализ показал, что можно выделить такие первичные центры социально-экономического развития экспортного направления в сельских регионах Винницкой области: I тип – центральные усадьбы компаний-экспортеров/производственные филиалы национальных компаний в сфере АПК; II тип – заводы-интеграторы по переработке местного аграрного сырья; III тип – промышленные предприятия обрабатывающей и добывающей промышленности. В Винницкой области функционируют 16 первичных центров первого типа; 12 второго и 6 третьего типа (2012). Они имеют существенные отличия в пространственном распространении и в формах влияния на прилегающую территорию. В условиях экспортоориентированной экономики они являются основными центрами социально-экономического развития в сельских регионах страны. Винницкая область является одной из ведущих в Украине по уровню развития сельского хозяйства, поэтому изучение соответствующих первичных центров в её пределах позволяет раскрыть типичные черты их функционирования в современных экономических условиях. Авторская карта показывает особенности их размещения и международную специализацию и позволяет раскрыть их связь со специализацией хозяйства прилегающих сельских регионов. Анализ размещения центральных усадеб компаний-экспортеров/производственных филиалов национальных компаний в сфере АПК показал, что они так же в основном находятся в районах с наиболее выгодными природными условиями для производства продукции на экспорт.

Ключевые слова: первичные центры социально-экономического развития экспортного направления в сельских регионах, Винницкая область, международная специализация, экспортоориентированная экономика.

Savchuk I. The primary centers of socio-economic development of the export destinations in the rural areas of Vinnitsa region. The analysis showed that it is possible to allocate such primary centers of socio-economic development of the export destinations in the rural areas of Vinnitsa regions: I type – central manor exporting companies/production branches of national companies in the agribusiness; II type – plants integrators for processing of local agricultural raw materials; III type – industrial manufacturing

and mining factories. In Vinnitsa region were 16 primary centers of the first type; 6 the second and 12 of the third type (2012). They have significant differences in the spatial distribution and in the forms of influence on the surrounding area. In terms of export-oriented economy, they are the main centers of socio-economic development in rural regions of the country. Vinnitsia region is one of the leading in Ukraine the level of development of agriculture, so the study of the corresponding primary centers within it allows to reveal the typical features of their functioning in the current economic conditions. Author's map shows the location and the characteristics of their international specialization and allows you to expand their relationship with a major agricultural surrounding rural regions. Analysis of placing the central estates companies exporting/manufacturing subsidiaries of national companies in the field of agriculture has shown that they are also mainly located in areas with the most favorable natural conditions for the production of products for export.

Keywords: primary centers of socio-economic development of the export trend in rural areas, Vinnitsia region, international specialization, export-oriented economy.

Наявність проблеми. Сільське господарство є основою соціально-економічного розвитку Вінницької області, адже на нього припадає 59,6% її валового регіонального продукту і 40,3% експорту (розраховано за [2, с. 13, 44; 8, с. 270]. Тому важливими осередками економічної активності є населені пункти, у т.ч. малі міські поселення і села, в яких діють компанії-експортери.

У 2012 р. у 17 сільських населених пунктах діяли компанії-експортери товарів на суму від 100 тис. дол. США (рис. 1). На їх основі функціонують такі осередки соціально-економічного розвитку експортного спрямування у сільських регіонах:

- центральні садиби компаній-експортерів/виробничі філії національних компаній у сфері АПК (І тип);
- заводи-інтегратори з перероблення місцевої аграрної сировини (ІІ тип);
- промислові підприємства обробної і добувної промисловості (ІІІ тип).

Аналіз наявних досліджень з проблематики. З наукових позицій вітчизняної економічної та соціальної географії вплив розміщення компаній-експортерів товарів на функціонування осередків соціально-економічного розвитку експортного спрямування у сільських регіонах не розглядався, тому наше дослідження є піонерним.

Мета статті – географічний аналіз типів осередків соціально-економічного розвитку експортного спрямування у сільських регіонах.

Результати дослідження. *І тип.* Центральні садиби компаній-експортерів/виробничі підрозділи національних компаній у сфері АПК діють у 16 сільських населених пунктах Вінницької області (див. рис. 1). У рамках їх корпоративних поставок переважну частину вирощеної продукції продають за кордон. Однією із таких компаній-лідерів в Україні з виробництва збіжжя на експорт (10,5% його національного експорту у 2013 р.) є ТОВ СП «Нібулон» (штаб-квартира у м. Миколаїв) [4; 5]. Від 2006 р. на базі колишнього колгоспу функціонує його філія «Південний Буг» у с. Березна (Хмільницький район), яка на 5 тис. га землі вирощує зернові культури й ріпак. Тваринництво має внутрішньогосподарське значення. У 2012 р. ця філія зайняла перші місця у компанії за валовим збором сої і ріпаку та врожайністю озимого ячменю [10].

Філія «Південний Буг» залучена до реалізації соціальних проектів у Хмільницькому районі. Вона регулярно виділяє кошти на ремонт і придбання обладнання для медичної амбулаторії, школи, дитячого садка і будинку культури. Так, наприклад, у 2013 р. перераховано понад 70 тис. грн. на реконструкцію терапевтичного корпусу центральної районної лікарні [10].

Використання сучасних технологій вирощування продукції рослинництва, зокрема соняшника, передбачає мінімальну зайнятість та високий рівень

Рис. 1. Осередки соціально-економічного розвитку експортного спрямування у Вінницькій області у 2012 р.

Складено і розраховано за даними державного підприємства «Держзовнішінформ».

механізації та автоматизації праці, тому наймані працівники залучаються лише на період проведення відповідних робіт. Особливо виразно це проявляється у вирощенні зернових, коли термін перебування працівників у полі скоротився до двох тижнів на рік. Високоєфективний сільськогосподарський реманент і спеціальна техніка дозволяють залучати до виробничого циклу дуже незначну кількість спеціалістів. Тому більшість агрохолдингів, що спеціалізуються лише на вирощуванні зернових культур, використовують наймані бригади фахівців, які їздять між їх виробничими підрозділами на час виконання відповідних робіт.

II тип. Заводи-інтегратори з перероблення місцевої аграрної сировини постачають переважно вироблену продукцію за кордон. Обсяг їх виробництва не залежить від кон'юнктури національного ринку. При включенні переробних підприємств до складу агрохолдингів обсяг їх виробництва та напрями збуту готової товарної продукції визначають у штаб-квартирах відповідних компаній, які переважно знаходяться у столиці держави, що посилює економічний вплив цих компаній на розвиток сільських регіонів. Такі заводи функціонують переважно у спиртовій, цукровій, молокопереробній галузях спеціалізації Вінницької області (див. рис. 1).

У спиртовій промисловості заводи-інтегратори сформували виробничий цикл від вирощування сировини – цукрових буряків/пшениці/картоплі до виготовлення з них спирту. У цукровій промисловості він об'єднує вирощення цукрових буряків та їх перероблення на цукор. У молокопереробній промисловості має місце організація регулярної заготівлі незбираного молока для виготовлення на її основі різноманітної продукції (казеїну, сирів, питного молока і молокопродуктів). Тому рішення Вінницької обласної державної адміністрації (2012) щодо встановлення єдиних закупівельних цін на молоко та зобов'язання створити належним чином обладнані пункти прийому незбираного молока молокопереробними підприємствами в їх сировинних зонах позитивно вплинуло на розвиток сільської місцевості регіону. Збільшились заготівлі незбираного молока, а отже і прибутки особистих селянських господарств та господарств населення, які є основними його виробниками у цьому регіоні України.

Заводи-інтегратори є головним споживачем товарної сільськогосподарської продукції, виробленої у межах районного чи міжрайонного АПК. Це впливає на виробничу спеціалізацію сільського господарства. Таким чином усталені економічні і трудові зв'язки на локальному/районному рівні створюють передумови соціально-економічного розвитку сільської місцевості. Через орієнтацію всіх агрохолдингів України на максимізацію власного прибутку розвитку виробничих потужностей у сільській місцевості з перероблення місцевої аграрної продукції не приділяють необхідної уваги. Через закриття більшості місцевих малих і середніх переробних підприємств харчової і консервної промисловості, селяни не мають змогу працювати сезонно на заготівлі та переробленні вирощеної продукції на, як це було раніш.

Робота переробних підприємств у сільській місцевості України спрямована на отримання додаткових прибутків агрохолдингами, які контролюють відповідні виробничі цикли спеціалізованих АПК. Тому залишились функціонувати лише ті з них, що виробляють продукцію, конкурентну на зовнішніх ринках збуту. На окремих переробних підприємствах проводять технологічну реконструкцію, спрямовану на збільшення прибутків та зменшення витрат агрохолдингу.

Так, наприклад, Томашпільський цукровий завод ТОВ «Агрокомплекс «Зелена долина», який входить до складу групи компаній «ТЕРРА ФУД» (штаб-

квартира у м. Києві), є заводом-інтегратором для сільськогосподарських підприємств, що вирощують цукрові (фабричні) буряки у Томашпільському і Тульчинському районах у рамках цього агрохолдингу на площі понад 5 тис. га. Цей завод нині є найбільшим виробником цукру Вінницької області, який переважно експортують, та найбільшим виробником товарної продукції у Томашпільському районі (169,5 млн грн. у 2013 р.) [7]. Фактично більшу частину цукрових буряків на завод постачають з полів ТОВ «Агрокомплекс «Зелена долина». Так реалізується політика цього агрохолдингу, спрямована на створення власного виробництва первинної ланки на орендованих сільськогосподарських угіддях із метою гарантованих поставок необхідної якості сировини. Місцеві фермерські та особисті селянські господарства населення постачають менше третини необхідної сировини.

III тип. Промислові підприємства обробної і добувної промисловості найменш поширені у сільській місцевості Вінницької області. Вони є особливим типом осередків соціально-економічного розвитку у сільських регіонах, які розвиваються на основі використання промислових підприємств, що були створені за радянської влади, та які успішно подолали трансформаційний період. Значною мірою їх успішне функціонування зумовлено орієнтацію збуту більшої частини виробленої продукції за кордон.

У Вінницькій області на експорт постачають лише каолін, щебінь, облицювальне каміння та вироби з нього, а також окремі види продукції машинобудування (див. рис. 1). Родовища, що розробляють, постачають як поширені на більшій частині території України види корисних копалин (будівельні матеріали), так і доволі рідкісні види корисних копалин. До останніх насамперед належать промислові поклади каоліну високої якості, відомі запаси яких у Вінницькій області, найбільші в Європі.

Від 2011 р. триває реалізація інвестиційного проекту з модернізації виробничих потужностей ТОВ «АВК Українське каолінове товариство» на найбільшому в Європі родовищі каоліну (на суму у 20 млн євро). Від 2014 р. розпочато експлуатацію родовища щебеню ПрАТ «КСП «Агромаш» (обидві компанії у смт Глухівці Козятинського району). Майже вся продукція цих підприємств йде на експорт [3; 6]. Завдяки цьому смт Глухівці відноситься до важливих осередків соціально-економічного розвитку III типу у сільській місцевості Вінницької області. Більше половини бюджету селища формують податки, сплачені ТОВ «АВК Українське каолінове товариство» (1,2 млн грн. у 2013 р.) [17]. Ця компанія є найбільшим платником збору за експлуатацію надр у Вінницькій області – 2,4 млрд грн. (2103) [3]. Також активно розвивається видобуток мінеральної сировини у с. Жежелів (Козятинський район), де у 2014 р. було відкрито завод зі збагачення каоліну ТОВ «СОКА Україна» (вартість проекту 8 млн євро), яке $\frac{3}{4}$ своєї продукції постачає на експорт [1]. Тому с. Жежелів є одним з осередків соціально-економічного розвитку III типу у регіоні. Однак на цих добувних підприємствах завдяки впровадженню сучасних технологій, невелика кількість працюючих. Так, наприклад, на ТОВ «СОКА Україна» працює всього 36 осіб [1].

Висновки. Переважно поставки за кордон реалізують з осередків соціально-економічного розвитку у сільській місцевості Вінницької області, що функціонують на основі: 16 центральних садіб компаній-експортерів/виробничих філій національних компаній у сфері АПК (I тип); 12 заводів-інтеграторів з перероблення місцевої аграрної сировини (II тип); 6 промислових підприємств

обробної і добувної промисловості (ІІІ тип). Вони є і на найближчу перспективу залишаться провідними місцями праці у сільських регіонах, основними платниками податків і виробниками товарної продукції. Спільним у всіх них є виразний вплив на виробництво продукції кон'юнктури на закордонних ринках збуту та підпорядкованість більшості великих виробників експортної продукції компаніям, штаб-квартири яких знаходяться у столиці держави чи за кордоном.

1. Олійник А. Влада Вінниччини надаватиме максимальне сприяння розвитку підприємств з іноземними інвестиціями. – 20.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf/web_alldocs/.
 2. Валовий регіональний продукт, випуск та валова додана вартість по Вінницькій області. – Вінниця : Головне управління стат. у Вінницькій обл., 2013. – 60 с.
 3. В Глуховецький каоліновий завод інвестують 20 млн євро // Моя Вінниця – 20.04.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.myvin.com.ua/ua/news/region/8956.html>.
 4. Виробництво товарної сільгосппродукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nibulon.com/data/pro-kompaniyu/napryamki-diyalnosti/roslinnictvo/virobnictvo-tovarnoi-silgospprodukcii.html>.
 5. Зовнішньоекономічна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nibulon.com/data/pro-kompaniyu/napryamki-diyalnosti/zovnishnoekonomichna-diyalnist.html>.
 6. Начальник управління економіки райдержадміністрації Наталія Нановська проінформувала про результати роботи за 9 місяців 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kazatin-rda.gov.ua/novosti/nachalnik-upravlinnya-ekonomiki-rajderzhadministracii-nataliya-nanovska-proinformovala-pro-rezultati-roboti-za-9-misyaciv-2013-roku>.
 7. Про район [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rda.tomrayrada.org.ua/pro-rajon>.
 8. Статистичний щорічник Вінниччини за 2012 рік / [за ред. С.Н. Ігнатова]. – Вінниця : Головне управління стат. у Вінницькій обл., 2013. – 624 с.
 9. У Глухівцях люди теж вийшли на свій майдан // Голос України. – 04.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.misto.vn.ua/ua/home/days/6966>.
 10. Філія «Південний Буг»: від маленького колгоспу до провідного с/г господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nibulon.com/news/novini-kompanii/filiya-pivdennii-bug-vid-malenkogo-kolgospu-do-providnogo-s-g-gospodarstva.html>.
-
1. Oliynyk A. Vlada Vinnychchyny nadavatyme maksymal'ne spryannya rozvytku pidpryyemstv z inozemnymy investytsiyamy. – 20.06.2014 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf/web_alldocs/.
 2. Valovyy rehional'nyy produkt, vypusk ta valova dodana vartist' po Vinnyts'kiy oblasti. – Vinnytsya : Holovne upravlinnya stat. u Vinnyts'kiy obl., 2013. – 60 s.
 3. V Hlukhovets'kyi kaolinovyy zavod investuyut' 20 mln yevro // Moya Vinnytsya – 20.04.2014 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.myvin.com.ua/ua/news/region/8956.html>.
 4. Vyrobnystvo tovarnoyi sil'hospproduktsiyi [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.nibulon.com/data/pro-kompaniyu/napryamki-diyalnosti/roslinnictvo/virobnictvo-tovarnoi-silgospprodukcii.html>.
 5. Zovnishn'oeekonomichna diyal'nist' [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.nibulon.com/data/pro-kompaniyu/napryamki-diyalnosti/zovnishnoekonomichna-diyalnist.html>.
 6. Nachal'nyk upravlinnya ekonomiky rayderzhadministratsiyi Nataliya Nanovska proinformovala pro rezul'taty roboty za 9 misyatsiv 2013 roku [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://kazatin-rda.gov.ua/novosti/nachalnik-upravlinnya-ekonomiki-rajderzhadministracii-nataliya-nanovska-proinformovala-pro-rezultati-roboti-za-9-misyaciv-2013-roku>.
 7. Pro rayon [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://rda.tomrayrada.org.ua/pro-rajon>.
 8. Statystychnyy shchorichnyk Vinnychchyny za 2012 rik / [za red. S.N. Ihnatova]. – Vinnytsya : Holovne upravlinnya stat. u Vinnyts'kiy obl., 2013. – 624 s.
 9. U Hlukhivtsyakh lyudy tezh vyyshly na sviy maydan // Holos Ukrayiny. – 04.03.2014 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.misto.vn.ua/ua/home/days/6966>.
 10. Filiya «Pivdenny Buh»: vid malen'koho kolhospu do providnoho s/h gospodarstva [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.nibulon.com/news/novini-kompanii/filiya-pivdennii-bug-vid-malenkogo-kolgospu-do-providnogo-s-g-gospodarstva.html>.

Подано до редакції 09.09.2016

Рецензент – кандидат географічних наук В.Р. Маркун